

Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ
(Πελοποννησιακός)¹
(αντίστοιχο κεφάλαιο στο έργο του *Simon Hornblower*
«Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ 479-323 π.Χ.»)

**Το πρόβλημα: μπορούμε να εμπιστευτούμε τον Θουκυδίδη;
Το Μεγάλο Κενό**

Η Αθήνα έχασε τον έλεγχο της Βοιωτίας και γενικότερα τη χερσαία ηγεμονία στην κεντρική Ελλάδα το 446 π.Χ., με τη συμφωνία του Περικλή με τον Πλειστοάνακτα. Αλλά η κυριαρχία της στον προς ανατολάς θαλάσσιο χώρο παρέμενε άθικτη, όπως απέδειξε η πλήρης ελευθερία κινήσεων των Αθηναίων στην περίπτωση της καταστολής της αποστασίας της Σάμου το 440/39 π.Χ. Ο Θουκυδίδης αφηγείται τα γεγονότα της επόμενης δεκαετίας όχι ως μέρος της «Πεντηκονταετίας» στην οποία ανήκουν με την αυστηρή έννοια, αλλά ως μέρος της αλυσίδας γεγονότων που υπήρξαν η άμεση αιτία του μεγάλου Πελοποννησιακού Πολέμου. Τα γεγονότα της Πεντηκονταετίας, σύμφωνα με το αιτιακό σχήμα του ιστορικού, αποτελούν το θεμελιώδες αίτιο του πολέμου, το οποίο κατά τον Θουκυδίδη ήταν η επεκτατική πορεία της Αθήνας και ο φόβος που ενέπνευσε στη Σπάρτη. Αυτή ήταν η «αληθέστατη πρόφασις», η αληθινή αιτία του πολέμου, σύμφωνα με την περίφημη διατύπωση του Θουκυδίδη (1.23), η οποία αντιπροσωπεύει την πρώτη σαφή και συνειδητή απόπειρα επεξεργασίας μιας θεωρίας της ιστορικής αιτιολόγησης: η *αληθέστατη πρόφασις*, λέει, «η οποία όμως δεν διατυπώθηκε ανοιχτά, ήταν ότι καθώς οι Αθηναίοι γίνονταν ολοένα ισχυρότεροι, ενέπνευσαν φόβο στους Λακεδαιμόνιους και τους ανάγκασαν να πολεμήσουν. Οι άλλες αιτίες, αυτές που πρόβαλαν φανερά και οι δύο πλευρές... ήταν οι εξής...» - και ο Θουκυδίδης παρουσιάζει στη συνέχεια τις διαμάχες των Αθηναίων με τους Κορίνθιους για την Κέρκυρα και την Ποτίδαια. (Η αντίθεση ανάμεσα στα αληθινά αίτια και σε αυτά που προβάλλονταν δημόσια είναι ένα από τα αγαπημένα θέματα του Θουκυδίδη, το οποίο επαναλαμβάνεται σχεδόν κατά λέξη στην αρχή της αφήγησής του για την αθηναϊκή εκστρατεία στη Σικελία το 415 π.Χ. και υπονοείται στην ανάλυση των κινήτρων που οδήγησαν τους Κορίνθιους να προκαλέσουν τα γεγονότα του 421 π.Χ.: 6.6 και 5-30.) Στη συνέχεια του Βιβλίου Α' (κεφάλαιο ιδ) ο Θουκυδίδης κλείνει την αφήγηση της Πεντηκονταετίας με τη διαπίστωση πως η δύναμη της Αθήνας (ή των Αθηναίων) αυξανόταν καταφανώς («η δύναμις των Αθηναίων σαφώς ήρετο») και άρχισε να βλάπτει τους συμμάχους των Λακεδαιμονίων («και της ξυμμαχίας αυτών ήπτοντο»).

Το ζήτημα των ριζών του Πελοποννησιακού Πολέμου είναι ένα ζήτημα που σχετίζεται εν μέρει με την αξιολόγηση του Θουκυδίδη, στην αφήγηση του οποίου τόσο πολύ βασιζόμαστε - και δικαίως τις περισσότερες φορές: Μήπως η περιγραφή των αιτίων του πολέμου μεροληπτεί υπέρ της Αθήνας αδικώντας τη Σπάρτη; Η Ιστορία του Θουκυδίδη είναι ένα καλοδουλεμένο, σύνθετο έργο τέχνης στο οποίο τόσο οι δημηγορίες (εμφανέστερα) όσο και η αφήγηση (λιγότερο εμφανώς) συντίθενται σύμφωνα με τις αρχές της ρητορικής τέχνης, δηλαδή σύμφωνα με την τεχνική και τους κανόνες που αρχικά αναπτύχθηκαν για να υπηρετήσουν τη δικανική πειθώ. Σχετικά παραδείγματα είναι: η επιλεκτική παράθεση περισσότερων ή λιγότερων λεπτομερειών στα διάφορα επεισόδια ή ακόμα και η συγκέντρω-

¹ Για αξιολογικές πρόσφατες μελέτες γύρω από τα αίτια του πολέμου βλ. Dover, HCT 5 (1981), παρ. 2(7)· Rhodes, 198· D. M. Lewis, CAR f 199² σσ. 370-80· Badian 1993: 125-62· Rood 1998: 205-24· Felling 2000: 82-111 και 151-8. Για τα έργα των Rood και Pelling βλ. παρακάτω σημ. 4·

ση ενός αριθμού επαναλαμβανόμενων γεγονότων σε μία μόνο γενική αναφορά· η μετάθεση ενός γεγονότος μακριά από τη λογική του θέση μέσα στην αφηγηματική ακολουθία· η πλήρης παράληψη ορισμένων συμβάντων που μαρτυρούνται από άλλες πηγές· η «άχρονη» ή αχρονολόγητη αναφορά ορισμένων γεγονότων και η τοποθέτησή τους μέσα σε ξένα προς αυτά ή φαινομενικά άσχετα περιβάλλοντα· η έμφαση του ιστορικού σε υποθετικά γεγονότα, σε αυτό που δεν έγινε σε αντίθεση με αυτό που πραγματικά έγινε, η παρουσίαση δια της άρνησης· η υιοθέτηση μιας συγκεκριμένης αφηγηματικής οπτικής γωνίας (εστίαση). Η επιστήμη που μελετά αυτές τις τεχνικές της αφήγησης είναι η αφηγηματολογία, οι μέθοδοι της οποίας αφού εφαρμόστηκαν πρώτα στο σύγχρονο και το αρχαίο μυθιστόρημα και εν συνεχεία στον Όμηρο και στους αγγελιοφόρους του Ευριπίδη πρόσφατα χρησιμοποιήθηκαν και για τον Θουκυδίδη.² Όμως ο Θουκυδίδης δεν ήταν μόνο ένας δημιουργικός λογοτέχνης αλλά και ένας Αθηναίος εξόριστος, ο οποίος κατείχε ένα υψηλό στρατιωτικό αξίωμα στην πρώτη φάση του πολέμου που κατέγραψε. Έτσι η ιδέα ότι πιθανόν η αφήγησή του να μεροληπτεί για λόγους πολιτικούς, ή στην ουσία πατριωτικούς, δεν είναι καινούρια. Πρόσφατα η ιδέα αυτή επανέκαμψε με καινούρια επιχειρήματα, τα οποία ωστόσο δεν αξιοποίησαν τη βοήθεια που μπορεί να προσφέρει η νέα, αφηγηματολογική προσέγγιση.³ Όμως τελευταία ορισμένοι μελετητές του Θουκυδίδη έθεσαν το ερώτημα εάν τα ρητορικά τεχνάσματα που εντόπισε η αφηγηματολογική εξέταση του κειμένου συσχετίζονται με την επιλογή των αιτιών του πολέμου από τον Θουκυδίδη και εάν χρησιμοποιήθηκαν για να υπηρέτησουν κάποια συγκεκριμένη άποψη. Η δυσκολία έγκειται στο να επιλέξει κανείς ανάμεσα στον πειρασμό να αναζητήσει «σκοπίμες» πολιτικές ερμηνείες και την ανάγκη να μην παραβλέψει τα καθαρά αφηγηματικά ζητήματα.⁴ Για παράδειγμα, όταν αναφέρεται κανείς στις «παραλείψεις» του Θουκυδίδη δεν πρέπει να ξεχνά ότι το Βιβλίο Α' είναι πραγματικά εξαιρετικά ογκώδες και ότι υπήρχε κάποιο όριο στο τι μπορούσε να συμπεριληφθεί σε αυτό. Επίσης η αφηγηματική αναδρομή (ανάληψη) είναι ένα αφηγηματικό τεχνάσμα που χρησιμοποιείτο από πολύ παλιά για να εντείνει την αγωνία (μερικές φορές μάλιστα ονομάζεται και «αρχαϊκή αφηγηματική καθυστέρηση») και συνεπώς δεν αποτελεί απαραίτητα ένδειξη πολιτικής προκατάληψης. Ο Θουκυδίδης, όπως παλιότερα ο Όμηρος, μερικές φορές αναφέρει τα γεγονότα όχι όταν συμβαίνουν αλλά όταν καθίστανται σημαντικά ή σχετικά με το θέμα του. Τέλος, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς⁵ πως το αποτέλεσμα της περιγραφής ενός γεγονότος έξω από το κανονικό του πλαίσιο είναι η αύξηση και όχι η μείωση της σημασίας του - αν και μια τέτοια μετάθεση ασφαλώς έχει ως αποτέλεσμα να δυσκολευτεί ο αναγνώστης ή ο ακροατής να το αντιληφθεί ως κρίκο μιας αιτιακής αλυσίδας.

Η αναφορά του Θουκυδίδη στην «αληθεστάτη πρόφαση» είναι περιεκτική και σαφής αλλά δεν επεκτείνεται στο είδος ή καλύτερα στο επίπεδο των λεπτομερειών που θα επιθυ-

² Η βασικότερη πλήρης μελέτη αυτής της όψης του Θουκυδίδη είναι σήμερα το Rood 1998· για μια σκιαγράφιση των δυνατοτήτων που ανοίγονταν βλ. Homblower 1994, και εφαρμογή στο Homblower 1996 (σχολιασμός).

³ Badian 1993:125-62.

⁴ Τα Rood 1998 και Pelling 2000 τείνουν γενικά να απορρίψουν τις πολιτικές ερμηνείες του τύπου που προτιμά ο Badian, προκρίνοντας τις καθαρά φιλολογικές ερμηνείες για τις αφηγηματικές ιδιομορφίες. Προσωπικά έχω τροποποιήσει την παλαιότερη άποψή μου (Homblower 1991, 1994 και 1996) υπό το φως της κριτικής των Rood και Pelling. Ωστόσο θα ήθελα ακόμα να επισημάνω ότι από την ιστορική σκοπιά η υποβάθμιση του αθηναϊκού ενδιαφέροντος για τη Δύση κατά την Πεντηκονταετία από τον Θουκυδίδη (όποια και εάν είναι η αιτία) παραμένει ένα σημαντικό θέμα: εάν δεν υπήρχαν αξιόλογες συμπληρωματικές πληροφορίες από μη θουκυδίδειες πηγές, δεν θα μπορούσε να γίνει πλήρως κατανοητό το εύρος του αθηναϊκού επεκτατισμού κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Σε κάθε περίπτωση, το παρόν βιβλίο αφορά πρωταρχικά την ελληνική ιστορία και όχι τον Θουκυδίδη, και επί του παρόντος με ενδιαφέρει περισσότερο (στον βαθμό που ο Θουκυδίδης αποτελεί το σημείο εκκίνησης μου) το τι παρέλειψε και όχι το γιατί το παρέλειψε, εάν συμβαίνει κάτι τέτοιο.

⁵ Βλ. παρακάτω σημ. 7, για το Rood, με παραπομπή στον Osborne και τη δική μου επισήμανση εκεί.

μούσαμε. Στη συνέχεια ο ιστορικός προχωρεί σε μια εξαιρετικά μακροσκελή και διεξοδική έκθεση δύο εκ των «ες το φανερόν λεγομένων αιτιών» (Κερκυραϊκά, Ποτιδαιατικά). Όμως αυτό που λείπει είναι μια ολοκληρωμένη «ενδιάμεση» παρουσίαση της κατάστασης στις περιοχές -κυρίως της Δύσης (Ιταλίας και Σικελίας και των δρόμων που οδηγούσαν εκεί)- στις οποίες η αθηναϊκή ηγεμονία, σύμφωνα με την αφήγησή του, επεκτεινόταν, προκαλώντας τον φόβο των Λακεδαιμονίων.

Αυτό το «ενδιάμεσο επίπεδο» εξηγήσεων παρουσιάζεται πολύ πιο ικανοποιητικά - από αυστηρά ιστορική σκοπιά - από τον Θουκυδίδη στην αφήγηση των γεγονότων της «Πεντηκονταετίας» (1.88-118), όπου τουλάχιστον περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο οι Αθηναίοι αύξησαν τη δύναμή τους σε βαθμό να εμπνεύσουν τον φόβο στους Πελοποννησίους. Αλλά, όπως θα δούμε, και αυτό το κομμάτι παρουσιάζει ορισμένα κενά.

Πριν ασχοληθούμε με την Πεντηκονταετία, θα πρέπει να επισημάνουμε ένα ακόμα χαρακτηριστικό της αφήγησης, αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε το Μεγάλο αφηγηματικό Κενό της περιόδου 439-434 π.Χ. Ο όρος Πεντηκονταετία προέρχεται από τον ίδιο τον Θουκυδίδη, ο οποίος σε κάποιο σημείο προς το τέλος της παρέκβασης (118), λέει ότι τα γεγονότα που περιέγραψε έγιναν «εν έτεσι πενήντα». Αυτά τα πενήντα χρόνια σε χρονικές γραμμές είναι το διάστημα 480-430 π.Χ.· γιατί λοιπόν ο Θουκυδίδης σταματά την αφήγηση της Πεντηκονταετίας το έτος 439 π.Χ., με τον εποικισμό της Σάμου; Όπως συμβαίνει συχνά, υπάρχουν δύο πιθανές εξηγήσεις, μια εκ του πονηρού και μια αθώα. Στην πρώτη έκδοση αυτού του βιβλίου, πριν 18 χρόνια, υιοθετούσα την αθώα εξήγηση:⁶ τα γεγονότα της Σάμου αντιπροσωπεύουν ένα οριστικό τέλος, την τελευταία μείζονα επίθεση εις βάρος της ελευθερίας των συμμάχων για την οποία η Αθήνα δεν θα αντιμετώπιζε συνέπειες (πρβλ. παραπάνω, σ. 84-5). Έτσι δεν ήταν μόνο το τέλος μιας ιστορικής περιόδου αλλά και ένα κατάλληλο λογοτεχνικό κλείσιμο για τη μακρά αυτή παρέκβαση. Η εκ του πονηρού εξήγηση είναι πως αυτά τα πέντε τελευταία κρίσιμα χρόνια απαιτούν ιδιαίτερο χειρισμό και πως ο Θουκυδίδης εσκεμμένα αποφεύγει να ασχοληθεί μαζί τους, για να μην αναφερθεί σε μια σειρά περιπτώσεων αθηναϊκής αυθαιρεσίας, οι οποίες θα καθιστούσαν περισσότερο κατανοητό γιατί οι Κορίνθιοι, που όπως φαίνεται διατηρούσαν καλές σχέσεις με τους Αθηναίους μέχρι το 440 π.Χ. (Θουκ. 1.44 και 45, όπου οι Κορίνθιοι ισχυρίζονται ότι είχαν στηρίξει έμμεσα την αθηναϊκή επέμβαση στη Σάμο ψηφίζοντας τότε εναντίον της κήρυξης πολέμου στους Αθηναίους) μετατράπηκαν σε εχθρούς τους το 434 π.Χ. Όμως οι σκοποί του παρόντος βιβλίου, που είναι βασικά ιστορικοί, μας απαλλάσσουν από την υποχρέωση να αποφανθούμε για τα αίτια του Μεγάλου Κενού (δηλαδή να αποφασίσουμε εάν ο τρόπος χειρισμού αυτής της περιόδου από τον Θουκυδίδη είναι δείγμα μεροληψίας): έτσι θα περιοριστούμε να επισημάνουμε την ύπαρξή του και το γεγονός ότι εδώ ο Θουκυδίδης μπορεί να χρειάζεται συμπλήρωση από άλλες πηγές.

Ας ξεκινήσουμε λοιπόν από τα γεγονότα αυτής ακριβώς της περιόδου, αυτά που πιθανόν ανησύχησαν την Κόρινθο και τα Μέγαρα, αλλά χάνονται στο Μεγάλο Κενό. Από αφηγηματική άποψη, αποτελούν όλα παραδείγματα «αναχρονιών», δηλαδή κανένα από αυτά δεν παρουσιάζεται στη αναμενόμενη θέση του, στο Βιβλίο Α¹⁷ (θα αποφύγουμε φορτισμέ-

⁶ Η οποία τώρα υιοθετείται από το Rood 1998: 220 και σημ. 61 ως απάντηση στο βασανιστικό ερώτημα γιατί ο Θουκυδίδης τελειώνει σε αυτό το σημείο, δηλ. στα 45 χρόνια, την αφήγηση της Πεντηκονταετίας.

⁷ Για μια άποψη αντίθετη με τη γενική προσέγγιση του ζητήματος της κατανομής του υλικού από τον Θουκυδίδη, βλ. Rood, 1998: 220 («η διάσπαρτη αποκάλυψη της αθηναϊκής δραστηριότητας την κάνει να φαίνεται περισσότερο και όχι λιγότερο αδυσώπητη») και σημ. 58, όπου αναγνωρίζεται η επιρροή του Robin Osborne σε αυτό το ζήτημα. (Βλ. επίσης Pelling 2000: 101.) Δεν είμαι βέβαιος ότι ο χαρακτηρισμός «αδυσώπητη» είναι απόλυτα ορθός για την παρουσίαση γεγονότων όπως αυτά στην Ακαρνανία ή την Αμφίπολη (παρακάτω) των οποίων ο αντι-κορινθιακός χαρακτήρας δεν καθίσταται άμεσα αντιληπτός από τον τρόπο χειρισμού τους από τον Θουκυδίδη.

νους χαρακτηρισμούς όπως «εκτοπισμός» των γεγονότων, που προκαλούν ερωτήματα για τις πολιτικές προθέσεις του συγγραφέα.) Αυτό που πρέπει να λάβουμε υπόψη μας είναι ότι ο Θουκυδίδης, όπως εξάλλου ο Όμηρος και πολλοί άλλοι συγγραφείς, συχνά ασχολείται με ένα γεγονός μόνο όταν αυτό αποκτά πραγματική σχέση με το θέμα του και όχι κατ' ανάγκη τη στιγμή που πραγματικά συμβαίνει.

Το πρώτο ανησυχητικό γεγονός της περιόδου του Μεγάλου Κενού αντιπροσωπεύει περισσότερο ένα παράδειγμα «αχρονίας» παρά αναχρονίας, γιατί δεν αναφέρεται καθόλου ο χρόνος που συνέβη (αντί να προσδιοριστεί χρονολογικά αλλά να παρουσιαστεί σε άλλο σημείο της αφήγησης): πρόκειται για μια αθηναϊκή συμμαχία με την Ακαρνανία (2.68). Η ευρύτερη περιοχή στην οποία ανήκε η Ακαρνανία έβριθε από κορινθιακές αποικίες (βλ. 2.80 για την Αμβρακία), παρότι η ίδια η Ακαρνανία δεν ήταν αποικία των Κορινθίων. Η συμμαχία αυτή θα μπορούσε να χρονολογηθεί κατά προσέγγιση στο 438 π.Χ.⁸ Πιθανόν να επρόκειτο για μια καθαρά καιροσκοπική ενέργεια, γιατί οι Αθηναίοι συνήθιζαν να συνάπτουν συμμαχίες που δεν τους απέδιδαν τίποτα (βλ. Θουκ. 6.13.2, όπου ο Νικίας κατηγορεί πράγματι τους Αθηναίους ότι δεν μπορούσαν να πουν όχι σε κανέναν), όμως θα αποδεικνυόταν χρήσιμη όταν λίγο αργότερα οι Αθηναίοι θα επενέβαιναν στην Ιταλία και τη Σικελία, ενάντια σε μια κορινθιακή αποικία, τις ανερχόμενες σε πλούτο και δύναμη Συρακούσες. (Ίσως πάλι να σχετιζόταν με τον φόβο που ενέπνευσε στους Αθηναίους η ανάμειξη στη Σικελία της Καρχηδόνας, η οποία, όπως μας λέει ο Λίβιος αναφερόμενος στο έτος 431 π.Χ., εκείνη την εποχή άρχισε για πρώτη φορά να καταπατά σικελικά εδάφη: 4·29·8.)⁹ Συνεπώς η αθηναϊκή αυτή συμμαχία, παρότι δεν ήταν παρά μια κίνηση χωρίς μεγάλη βαρύτητα, αντιπροσώπευε μια επιθετική ενέργεια εις βάρος των Κορινθίων στην καρδιά της στραμμένης προς την Αδριατική περιοχής της αποικιακής σκακιέρας, που οι Κορίνθιοι θεωρούσαν δική τους· και ίσως να είχε εξαρχής αμυντική σκοπιμότητα και να σχετιζόταν με την ανερχόμενη κορινθιακή αποικία, τις Συρακούσες. Τα παραπάνω καθιστούν απίθανη τη χρονολόγηση της συμμαχίας πριν το 440, όταν οι Κορίνθιοι διατηρούσαν ακόμα καλές σχέσεις με τους Αθηναίους (βλ. παραπάνω σχετικά με τη Σάμο). Από την άλλη πλευρά μάλλον δεν πρέπει να χρονολογηθεί ούτε στο τέλος της δεκαετίας του 43^ο, γιατί σε μια τέτοια περίπτωση θα ήταν κάπως περίεργο που ο Θουκυδίδης δεν βρήκε χώρο να ασχοληθεί μαζί της σε κάποιο σημείο της αφήγησης του Βιβλίου Α' (αν και, όπως αναφέραμε παραπάνω, είναι παρακινδυνευμένο να θεμελιώνουμε τα επιχειρήματά μας στις παραλείψεις του ήδη υπερφορτωμένου Βιβλίου Α')· ο Θουκυδίδης αναφέρει το γεγονός στο συγκεκριμένο σημείο (στο Βιβλίο Β') γιατί εκεί αναδεικνύεται η σημασία του.

Το δεύτερο γεγονός είναι η «Εκστρατεία στον Πόντο» (στη Μαύρη Θάλασσα) που πραγματοποίησε ο Περικλής το 436 π.Χ., η οποία μας είναι γνωστή από τον Πλούταρχο (Περικλής 2ο) αλλά ο Θουκυδίδης δεν την αναφέρει καθόλου, οπότε εδώ έχουμε μια πραγματική παράλειψη. Αυτή η εκστρατεία είναι ένα ενδιαφέρον δείγμα της αθηναϊκής επιθετικότητας (πρβλ. 4-75 για την είσοδο του Λάμαχου στη Μαύρη Θάλασσα στη διάρκεια του Αρχιδάμειου Πολέμου· σε αυτό το σημείο ο Θουκυδίδης θα μπορούσε να επωφεληθεί της ευκαιρίας για μια εκ των υστέρων αναφορά στην παλιότερη εκστρατεία του Περικλή, αλλά δεν το κάνει). Η εκστρατεία αυτή έχει πλέον χρονολογηθεί με βεβαιότητα εξαιτίας της αναφοράς ενός λιμανιού της Μαύρης Θάλασσας, της Σινώπης (και όχι Αλώπης, όπως νόμιζαν παλαιότερα), σε έναν αθηναϊκό κατάλογο πεσότων (1G i³ 118ο). Μια τόσο αλαζονική κίνηση¹⁰ δεν μπορεί παρά να προκάλεσε τη δυσαρέσκεια των Μεγαρέων, δεδομένου ότι

⁸ Βλ. Hornblower 1991: 353-4.

⁹ Ogilvie 1965: σχολιασμός του χωρίου.

¹⁰ Το Lewis, CAH 5³ 146 είναι διαφωτιστικό σχετικά με τις συνυποδηλώσεις αυτού του ταξιδιού, που ακολούθησε τα χνάρια των Αργοναυτών: «Ο Περικλής δεν ήταν ένας μέτριος άνθρωπος και στις ιδέες του δεν υπήρχε τίποτα το μικρό».

τόσο η Ηράκλεια του Πόντου (Ξεν. Ανάβ. 6.2.ι) όσο και το Βυζάντιο (Ψ.-Σκυμν. 717) ήταν μεγάρες αποικίες.

Το τρίτο γεγονός είναι η ίδρυση αποικίας στην Αμφίπολη το 437 π.Χ., την οποία αναφέρει ο Θουκυδίδης για πρώτη φορά στο Βιβλίο Δ' (102· πρβλ. παραπάνω σ. 84 για τη χρονολογία και την προϊστορία αυτής της επιχείρησης: την αθηναϊκή συντριβή από τους Θράκες στη Δραβησκό το 465 π.Χ.). Η Αμφίπολη, όπως είδαμε ήδη (σ. 172), ήταν ένα σημαντικό μέρος με μεγάλη οικονομική και στρατηγική αξία για τους Αθηναίους στη διάρκεια της σύντομης περιόδου (437-χειμώνας 424/3 π.Χ.) που την είχαν πραγματικά υπό τον έλεγχό τους και ποτέ δεν έπαψαν να μετανοούν για την απώλειά της. Η νέα αυτή αποικία, που έλεγχε τον κάτω ρου του Στρυμόνα και τον δρόμο προς τη θρακική ενδοχώρα, ασφαλώς ενόχλησε την κορινθιακή αποικία της Ποτίδαιας, που απείχε μόλις 80 χιλιόμετρα· η Αμφίπολη δηλαδή αντιπροσώπευε μια αθηναϊκή καταπάτηση της κορινθιακής σφαίρας επιρροής, κάτι που ο Θουκυδίδης δεν επισημαίνει.

Ένα τέταρτο πιθανό δείγμα της αθηναϊκής επιθετικότητας ήταν οι οικονομικές πιέσεις που σύμφωνα με μια θεωρία οι Αθηναίοι άρχισαν να ασκούν στην Ποτίδαια κάπου στα μέσα της δεκαετίας του 430, ενωρίτερα δηλαδή από την ακολουθία των γεγονότων που καταγράφει ο Θουκυδίδης. Όμως η ευρηματική αυτή θεωρία στηρίζεται στην υπόθεση ότι ο χαρακτήρας της επιγραφής στη μαρτυρία της οποίας στηρίζεται μέρδευσε τους φόρους της Σκιώνης και της Ποτίδαιας και ότι αυτό πέρασε απαρατήρητο τότε και αργότερα.¹¹

Αρκετές ακόμα μαρτυρίες του αθηναϊκού επεκτατισμού ανακαλύπτουμε αν απομακρυνθούμε από την περίοδο του Μεγάλου Κενού - προς οποιαδήποτε κατεύθυνση, είτε δηλαδή προς τα πίσω, προς το 478 π.Χ., είτε προς τα εμπρός, προς το 433· Όσο αφορά κατ' αρχήν την προγενέστερη περίοδο, ο Θουκυδίδης σε γενικές γραμμές αναφέρεται ελάχιστα στη Δύση στο Βιβλίο Α'. Σε προηγούμενα κεφάλαια αναφερθήκαμε ήδη σε μερικές άλλες σχετικές μαρτυρίες, όπως για τη συμμαχία της Αθήνας με την Έγεστα (βλ. παραπάνω σ. 72 κ.εξ.: αμφιλεγόμενη χρονολογία), την οποία γνωρίζουμε από επιγραφική μαρτυρία και την ίδρυση των Θουρίων, που γνωρίζουμε από τον Διόδωρο (σ. 109). Ο¹ επιγραφικές μαρτυρίες αποκαλύπτουν επίσης ότι η Αθήνα σύναψε ταυτόχρονα συμμαχίες στη Νότια Ιταλία με το Ρήγιο και στη Σικελία με τους Λεοντίνους· φαίνεται ότι οι συνθήκες αυτές συνάφθηκαν αρχικά το 443 π.Χ. και ανανεώθηκαν μια δεκαετία περίπου αργότερα (ML 63 και 64 = Fornara 124-5)· Πιθανόν με αυτές τις εξελίξεις να σχετίζεται η δράση του Αθηναίου Διότιμου στον Κόλπο της Νεάπολης, που πληροφορούμαστε από τον ιστορικό των ελληνιστικών χρόνων Τίμαιο (F98)· ο Διότιμος φαίνεται πως ήταν ένας «ειδήμονας της Δύσης» γιατί επανεμφανίζεται στον Θουκυδίδη (ἱ·45) μεταξύ των επικεφαλής της πρώτης εκστρατείας εναντίον της Κέρκυρας. Κάποιες άλλες περιπτώσεις ανάμειξης στη Δύση, όπως οι δύο ενδιαφέρουσες συμμαχίες (Θουκ. 7-33) με Μεσσάπιο βασιλιά Άρτα και το Μεταπόντιο, πιθανόν να χρονολογούνται στο τέλος της δεκαετίας του 43^ο.

Ποια είναι η αιτία αυτής της εσκεμμένης και σχεδόν απόλυτης σιωπής του Θουκυδίδη για τις προπολεμικές διερευνητικές κινήσεις της Αθήνας στη Δύση; Η μόνη σχετική αναφορά του ιστορικού είναι μια πολύ αόριστη νύξη για διπλωματικές και άλλες δραστηριότητες στην περιοχή, όταν παρατηρεί πως οι πόλεις της Δύσης είχαν ήδη επιλέξει πλευρό πριν το ξέσπασμα του πολέμου (2.7),¹² αλλά ακόμα και αυτή η αόριστη φράση στην πραγματικότητα αναφέρεται μόνο στις πόλεις που είχαν προσχωρήσει στο πλευρό της Σπάρτης (για περισσότερα βλ. παρακάτω)! Από την άποψη της αφηγηματικής τεχνικής, μια πιθανή εξή-

¹¹ Meiggs 1972: 539" de Ste Croix 1972: παρ. xiv. Ωστόσο δεν θεωρώ πλέον αυτή τη θεωρία αληθοφανή, βλ. Hornblower 1996: 6·

¹² Και πρβλ. Meiggs and Lewis 1969:173·

γηση της σιωπής που τηρεί ο Θουκυδίδης για τη δράση της Αθήνας στη Δύση είναι πως είχε προσχεδιάσει ήδη τον τρόπο με τον οποίο ήθελε να παρουσιάσει τη Σικελική Εκστρατεία του 415-413 π.Χ., την οποία σκόπευε να εμφανίσει ως παράδειγμα συλλογικής παραφροσύνης· για να επιτύχει το αποτέλεσμα αυτό χρειαζόταν να κρατήσει στο σκοτάδι το προγενέστερο και απόλυτα λογικό ενδιαφέρον της Αθήνας για την περιοχή.¹³ Όμως ακόμα και αν αυτή η εξήγηση για τον τρόπο χειρισμού του θέματος είναι ορθή, το αποτέλεσμα παραμένει η υποβάθμιση ενός σημαντικού τομέα της αθηναϊκής επιθετικότητας κατά την τελευταία, τεταμένη πενταετία της Πεντηκονταετίας. Οι Κορίνθιοι, που είχαν παμπάλαια συμφέροντα στη Δύση, θα πρέπει να θεώρησαν όλες αυτές τις δραστηριότητες πολύ ανησυχητικές.

Ως εδώ κάναμε λόγο για την απροθυμία του Θουκυδίδη να αναφερθεί στις εκδηλώσεις του αθηναϊκού ηγεμονισμού ή της αθηναϊκής επιθετικότητας στη Δύση, παρότι, όπως επισημάναμε, κάνει μια γενική παρατήρηση για τις πόλεις που είχαν επιλέξει την πλευρά της Σπάρτης. Επιπλέον παρουσιάζει ένα γεγονός που παρεκκλίνει από το γενικό μοντέλο του αθηναϊκού επεκτατισμού, την ίδρυση της Ηράκλειας στη νοτιοϊταλική Λευκανία της Νότιας Ιταλίας από μια σπαρτιατική αποικία, τον Τάραντα (FGrHist 555 Αντίοχος Fn: παραπάνω σ. 110, βλ. επίσης σ. 275). Η κίνηση αυτή είχε μάλλον έμμεση σχέση με την ίδια τη Σπάρτη, η οποία δεν φαίνεται να έλεγχε τόσο στενά τις αποικίες της όσο η Κόρινθος ή άλλες πόλεις. Ωστόσο δεν πρέπει να ξεχνάμε τον κίνδυνο η εντύπωσή μας για την κατάσταση να είναι εσφαλμένη για λόγους που δεν έχουν καμία σχέση με τον ίδιο τον Θουκυδίδη αλλά μάλλον με τη σχεδόν πλήρη απουσία σπαρτιατικών (και κορινθιακών) επιγραφών, που θα μπορούσαν να συνεξεταστούν μαζί με τις αθηναϊκές.

Οι τέσσερις φανερές αιτίες

Στη συνέχεια θα ασχοληθούμε με τις τέσσερις «αιτίες που λέγονταν φανερά και από τις δύο πλευρές» και στις οποίες αναφέρεται ο Θουκυδίδης - στις δύο από αυτές εκτενέστερα. Οι αιτίες αυτές ήταν η Κέρκυρα, η Ποτίδαια (πληρέστατη η κάλυψη και των δύο), η Αίγινα και τα Μέγαρα (για τις οποίες ο ιστορικός παρέχει ελάχιστες πληροφορίες - και κυρίως για την Αίγινα).

Ξεκινώντας από τα γεγονότα για τα οποία γνωρίζουμε λιγότερα, θα καταπιαστούμε πρώτα με την Αίγινα. Η υποβάθμιση του θέματος της Αίγινας από τον Θουκυδίδη πιθανόν να είναι σκόπιμη. Σε άλλο σημείο της Ιστορίας (2.27.1) ο ιστορικός αναφέρει ότι οι Αθηναίοι θεωρούσαν τους Αιγινήτες ως τους κυριότερους αίτιους του πολέμου, χωρίς αυτό φυσικά να έρχεται σε αντίφαση με τα εντελώς διαφορετικά αίτια που εκείνος προβάλλει στο Βιβλίο Α', διότι δεν πρόκειται παρά για κατηγορίες που διατύπωναν οι Αθηναίοι, τις οποίες πιθανόν να μην πίστευαν ούτε οι ίδιοι αλλά να τις χρησιμοποιούσαν ως δικαιολογία. Επομένως στην προκειμένη περίπτωση, όπως και σε άλλα σημεία του έργου του (πρβλ. 6.541), ο Θουκυδίδης ίσως ήθελε να δηλώσει την αντίθεσή του σε μια ευρέως διαδομένη άποψη, που ο ίδιος θεωρούσε εσφαλμένη. Οι Αιγινήτες κατά τον Θουκυδίδη παραπονέθηκαν στους Πελοποννησίους (1.67) γιατί δεν ήταν αυτόνομοι, όπως όριζαν οι συνθήκες («ουκ είναι αυτόνομοι κατά τας σπονδάς»). Όμως σε ποιες σπονδές αναφέρονταν; Υπάρχουν τρεις πιθανές συνθήκες: του 478 π.Χ., του 458/7 π.Χ. (πρβλ. Θουκ. 1.108.4) ή ~⁵ο πιθανότερο- οι «Τριακονταετείς Σπονδές» του 446 π.Χ. (βλ. επίσης σ. 85). Αν δεχτούμε ότι αναφέρονταν στην τελευταία συνθήκη, ανοίγονται δύο ακόμα πιθανότητες: είτε η συνθήκη περιλάμβανε κάποιο ειδικό όρο για την Αίγινα είτε υπήρχε κάποιος γενικός όρος περί αυτονομίας.¹⁴ Ότι

¹³ Hornblower 1994:146-7 σημ. 43.

¹⁴ Η δεύτερη άποψη υποστηρίζεται από το Badian 1993: 138-2, αλλά βλ. Rood 1998: 216-19.

από τα δύο κι αν ισχύει, δυστυχώς δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ποια ακριβώς μορφή είχε η καταπάτηση της αυτονομίας της Αίγινας.

Η άλλη κατηγορία που διατυπώθηκε εναντίον των Αθηναίων την ίδια εποχή με την κατηγορία για παραβίαση της αυτονομίας της Αίγινας (1.67 και πάλι) προερχόταν από τα Μέγαρα και αφορά την εφαρμογή των λεγόμενων Μεγαρικών Ψηφισμάτων. Γι' αυτό το θέμα ο Θουκυδίδης μας παρέχει περισσότερες πληροφορίες από ό,τι για την Αίγινα, αλλά πολύ λιγότερες από ό,τι για την Κέρκυρα ή την Ποτίδαια. Βασικά τα ψηφίσματα προέβλεπαν τον αποκλεισμό των Μεγαριτών από τα λιμάνια της ηγεμονίας και την αττική αγορά. Γιατί όμως ο Θουκυδίδης δεν αναφέρει περισσότερα; Γι' αυτό έχουν προταθεί διάφορες εξηγήσεις:

Σύμφωνα με μια πρώτη εξήγηση¹⁵ ο λόγος που ο Θουκυδίδης δεν δίνει μεγάλη βαρύτητα στα Ψηφίσματα είναι ότι στην πραγματικότητα δεν είχαν πρακτική σημασία επειδή ο χαρακτήρας τους ήταν καθαρά θρησκευτικός. Η άποψη αυτή υποστηρίχτηκε για πρώτη φορά το 1972 αλλά αμφισβητείται από τους περισσότερους ιστορικούς- άλλωστε η ιδέα πως το θρησκευτικό ισούται με το ασήμαντο είναι πολύ σύγχρονη. Αποκαλυπτικό είναι ένα χωρίο του Πλάτωνα που μαρτυρεί τον αποκλεισμό των μιρών προσώπων «από τα λιμάνια και την αγορά» (Νόμοι 871), επιβεβαιώνοντας σαφώς πως ο αποκλεισμός από αυτά τα μέρη ήταν ένα μέτρο που εφαρμοζόταν πράγματι εναντίον των παραβατών των ιερών νόμων. Αυτό που ίσως κάνει εντύπωση είναι ότι ο Θουκυδίδης δεν αναφέρεται καθόλου σε αποκλεισμό από ιερά και ναούς: ασφαλώς ο ιστορικός επικέντρωσε την προσοχή του στα μέρη που μπορούσαν να προκαλέσουν πραγματική οικονομική ζημία. Υπήρξε όμως τέτοια ζημία; Όσο γι' αυτό, υπάρχουν θετικές μαρτυρίες όχι μόνο στον Αριστοφάνη (Αχαρνείς 515-39, πρβλ. Ειρήνη 605-27) αλλά και στον ίδιο τον Θουκυδίδη (1.120.2, ομιλία των Κορινθίων). Από όλα αυτά προκύπτει ότι η πρώτη εξήγηση πρέπει να απορριφθεί.

Η δεύτερη εξήγηση των σύγχρονων ιστορικών έχει ως αφετηρία της την παρατήρηση¹⁶ ότι ο Θουκυδίδης γενικά μεροληπτεί εις βάρος των Μεγάρων και δεν είναι «αξιόπιστος μάρτυρας» σε ό,τι τους αφορά. Εξού και η αποφυγή της αναφοράς στις τακτικές εισβολές που πραγματοποιούσαν δύο φορές τον χρόνο οι Αθηναίοι στα μεγαρικά εδάφη (βλ. μια σύντομη, ολιγόλογη αναφορά στο 2.31.3, που διασαφηνίζεται στο 4-66. ι, όπου για πρώτη φορά πληροφορούμαστε ότι οι εισβολές πραγματοποιούνταν συστηματικά δύο φορές τον χρόνο· αυτή η «θαμιστική» αφηγηματική τεχνική έρχεται σε αντίθεση με τη «μοναδική» αφηγηματική τεχνική που χρησιμοποιεί για τις σπαρτιατικές εισβολές στην Αττική, τις οποίες ο Θουκυδίδης καταγράφει επιμελώς και ανελλιπώς. Ωστόσο αυτός ο χειρισμός ίσως να μην αντανάκλα την επιθυμία του Θουκυδίδη να υποβαθμίσει την αθηναϊκή επιθετικότητα εναντίον των Μεγάρων αλλά απλά την άποψή του πως «για τη Σπάρτη η εισβολή στην Αττική αποτέλεσε κρισιμότερο στοιχείο της στρατηγικής του πολέμου από ό,τι οι εισβολές στη Μεγαρίδα για την Αθήνα»¹⁷.

Επιπλέον μπορεί να υποστηριχτεί πως στην πραγματικότητα η αντιπαράθεση μεταξύ Αθηναίων και Πελοποννησίων δεν ήταν τόσο σοβαρή για τα ζητήματα της Αίγινας και των Μεγάρων όσο η αντιπαράθεση για την Ποτίδαια και την Κέρκυρα και πως εν τέλει αυτός είναι ο λόγος που ο Θουκυδίδης μεταχειρίζεται διαφορετικά τα δύο ζεύγη.¹⁸ Σε αυτό το επιχείρημα υπάρχει κάποια αλήθεια: σε τελευταία ανάλυση ο Θουκυδίδης ήταν, μεταξύ άλλων, ένας «ομηρικού τύπου» αφηγητής πολέμων και μαχών. Αν πάλι αναζητάμε μια λογο-

¹⁵ De Ste Croix 1972.

¹⁶ Lewis, CAH 5² a 388.

¹⁷ Για μια άποψη αντίθετη στους Wick 1979 *α Hornblower 1994:146 και 1996: 230-1 βλ. Rood 1998: 68 σημ. 24, απ' όπου και το απόσπασμα στο κείμενο.

¹⁸ Rhodes 1987.

τεχνική εξήγηση για τις παραλείψεις του Θουκυδίδη όσο αφορά τα γεγονότα των Μεγάρων, δεν χρειάζεται παρά να ανατρέξουμε στον Ηρόδοτο, από τον οποίο είναι σαφές ότι ο Θουκυδίδης επιδίωκε να διαφοροποιηθεί με το έργο του:¹⁹ μια πλήρης εξήγηση για το υπόβαθρο των Μεγαρικών Ψηφισμάτων θα εξανάγκαζε τον Θουκυδίδη να αναφερθεί στην ερωμένη του Περικλή, Ασπασία, που κατά τη λαϊκή παράδοση²⁰ ήταν αυτή που τον παρακίνησε, για ασήμαντους λόγους, να προτείνει τα ψηφίσματα· όμως αν στον Ηρόδοτο οι γυναίκες εμφανίζονται συχνά σε παρόμοιους ρόλους, ο Θουκυδίδης απαξιούσε να ξεπέσει σε μια τέτοιου είδους ιστοριογραφία. (Αξιοσημείωτος είναι ο λακωνικός και γενικόλογος τρόπος με τον οποίο αναφέρεται στις διαφορές «για ζητήματα σχετιζόμενα με γάμους» - «περί γαμικών τινων» - ως μία από τις αιτίες που οδήγησαν σε σύγκρουση δύο σικελικές πόλεις, την Έγεστα και τον Σελινούντα, 6.6.2. Συνήθως μάλιστα αγνοεί εντελώς αυτού του τύπου τα θέματα- έτσι την πληροφορία ότι την εξέγερση της Μυτιλήνης προκάλεσε μεταξύ άλλων η διαμάχη για δύο κληρονόμους -«εξ επικλήρων της στάσεως γενομένης»- την οφείλουμε στον Αριστοτέλη και όχι στον Θουκυδίδη: Πολ. 1304a κ.εξ.) Επιπλέον μια πλήρης περιγραφή του υπόβαθρου των Μεγαρικών Ψηφισμάτων θα τον ενέπλεκε σε μια περιπεπλεγμένη αφήγηση γύρω από τη θρησκευτική διαμάχη της Αθήνας με τα Μέγαρα, δεδομένου ότι τα Ψηφίσματα είχαν θρησκευτικό χαρακτήρα, ήταν δηλαδή κυρώσεις για την καταπάτηση ιερής γης. Θα μπορούσε μάλιστα να μπει κανείς στον πειρασμό να δει και σε αυτή την περίπτωση μια προσπάθεια αποφυγής ενός «ηροδότειου» θέματος, αφού η θρησκεία σαφώς κατέχει εξέχοντα ρόλο στον Ηρόδοτο σε αντίθεση με τον Θουκυδίδη. Ωστόσο αυτό δεν ευσταθεί, γιατί ο Θουκυδίδης δεν αποφεύγει να αναφερθεί σε θρησκευτικές λεπτομέρειες όποτε αυτό είναι απαραίτητο για την ορθή κατανόηση ενός γεγονότος (βλ. λ.χ. 5-49-50 για την υπόθεση του Λίχα στην Ολυμπία ή τη σύγκρουση Επιδαυρίων-Αργείων με αφορμή την παραμέληση θρησκευτικών καθηκόντων στο 5-53 - «υπέρ βοταμίων»: δεν γνωρίζουμε ακριβώς τη σημασία τους αλλά σίγουρα πρόκειται για θρησκευτικό όρο).

Τέλος, θα πρέπει να εξετάσουμε και την «εκ του πονηρού» εξήγηση: τα Ψηφίσματα, παρά τον θρησκευτικό τους χαρακτήρα, δεν έπαυαν να αποτελούν μια αποτελεσματική μορφή οικονομικής πίεσης· ίσως λοιπόν ο Θουκυδίδης να επιδίωκε εσκεμμένα να αποκρύψει τον πραγματικό χαρακτήρα του μεγαρικού ζητήματος, εξού και η παράλειψη των δημηγοριών υπέρ της ανάκλησης των μέτρων ενώ παρατίθεται η δημηγορία του Περικλή, που υποστηρίζει τη διατήρησή τους (1.139). Για την υποβάθμιση του ζητήματος όμως δεν ευθύνεται αποκλειστικά ο Θουκυδίδης: η φράση ότι οι Αθηναίοι αποφάσισαν να σκεφθούν και να αποκριθούν «άπαξ περί απάντων» (1.139·3) για τα πολυάριθμα σπαρτιατικά διαβήματα που είχαν γίνει γι' αυτά τα θέματα υπονοεί πως η Βουλή των Πεντακοσίων, που χειριζόταν τις διπλωματικές επαφές, είχε εμποδίσει αυτά τα διαβήματα, ή την ακριβή έκθεσή τους, να φτάσουν ως την Εκκλησία του Δήμου. Γενικότερα, ο Θουκυδίδης εκδηλώνει μια περιεργή αντιπάθεια για τη Βουλή, η οποία όμως θα μπορούσε να εξηγηθεί ως αθώο αποτέλεσμα της «ομηρικής» του τάσης να επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στις ισχυρές προσωπικότητες και τα μεγάλα συλλογικά σώματα.

Στη συνέχεια θα περάσουμε στα Κερκυραϊκά και τα Ποτιδαιατικά, ξεκινώντας από τα γεγονότα της Κέρκυρας: η διαμάχη ανάμεσα στην Κέρκυρα, που ήταν αποικία της Κορίνθου, και την Επίδαμνο, που ήταν αποικία της Κέρκυρας, ήταν αυτή που οδήγησε στην πρώτη ανοιχτή σύγκρουση του αθηναϊκού με τον πελοποννησιακό στόλο, στα Σύβοτα: αρχικά η Επίδαμνος, όταν χρειάστηκε βοήθεια, απευθύνθηκε στη «γιαγιά» Κόρινθο, παρακάμπτοντας την Κέρκυρα, ενώ στη συνέχεια οι Κερκυραίοι ζήτησαν - και έλαβαν - βοήθεια

¹⁹ Hornblower 1996:19-38,137-45·

²⁰ Αρ. Αχαρνείς 515-39, πρβλ. Ειρήνη 605-27, πρβλ. Πλούτ. Περ. 29-32· στο Διόδ. 12. 39· 3 υπάρχει επίσης το ταπεινό προσωπικό κίνητρο, αλλά χωρίς εμπλοκή της Ασπασίας.

από την Αθήνα κατά της Επιδάμνου. Οι Κορίνθιοι έστειλαν μια πρεσβεία στην Αθήνα, με σκοπό να εμποδίσουν να εγκριθεί η δεύτερη έκκληση των Κερκυραίων για βοήθεια. Μια από τις κατηγορίες που διατύπωσαν εναντίον της Κέρκυρας είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτική: υποστήριξαν δηλαδή ότι οι Κερκυραίοι, αν και είναι άποικοί τους, δεν τους φέρθηκαν με τον προσήκοντα σεβασμό. Το θέμα αυτό, οι δεσμοί μεταξύ μητρόπολης και αποικίας, και οι τρόποι με τους οποίους ενισχύθηκαν, ατόνησαν ή διαλύθηκαν στη διάρκεια του Μεγάλου Πολέμου, είναι ένα θέμα πολύ σημαντικό για τον Θουκυδίδη,²¹ και δεν είναι τυχαίο που εμφανίζεται τόσο ενωρίς στην αφήγηση.

Αναμφίβολα οι Αθηναίοι είχαν το δικαίωμα να δεχτούν τους Κερκυραίους ως συμμάχους τους. Ο Θουκυδίδης λέει πως αρχικά έκλιναν υπέρ των Κορινθίων αλλά τη δεύτερη φορά που συνήλθε η Εκκλησία του Δήμου αποφάσισαν να βοηθήσουν τους Κερκυραίους· όμως η ναυτική δύναμη που έστειλαν, μια συμβολική δύναμη δέκα πλοίων, έλαβε ρητές οδηγίες (1.45) να μην παραβιάσει τους όρους της Τριακονταετούς Συνθήκης. Ωστόσο αυτή η σχολαστικότητα στην τήρηση των όρων της ειρήνης προφανώς ξεπεράστηκε σε μια τρίτη συνέλευση της Εκκλησίας, η οποία δεν αναφέρεται από τον Θουκυδίδη αλλά ήταν αυτή που αποφάσισε την αποστολή είκοσι ακόμα πλοίων, επειδή οι Αθηναίοι φοβήθηκαν ότι τα δέκα πλοία που είχαν στείλει αρχικά δεν θα επαρκούσαν (1.50). Αναφέροντας αυτό το γεγονός στη μέση της περιγραφής της τελικής ναυμαχίας, ο Θουκυδίδης συγκαλύπτει τις συνέπειες και τη σημασία του. Βέβαια θα πρέπει να συμφωνήσουμε ότι η περιγραφή της άφιξης των ενισχύσεων ενώ η ναυμαχία βρισκόταν σε εξέλιξη, χωρίς να έχει προϋποθέσει ο αναγνώστης, εξυπηρετεί αφηγηματικά το στοιχείο της έκπληξης και η λογοτεχνική αυτή εξήγηση θα μπορούσε να είναι αρκετή.²² Ωστόσο είναι εντυπωσιακό ότι μια τόσο σημαντική απόφαση όπως είναι ο τριπλασιασμός της αθηναϊκής αποστολής, που προφανώς φανερώνει ότι οι Αθηναίοι δεν ανησυχούσαν πλέον για τη διατήρηση της ειρήνης αλλά μόνο για την τυχόν ανεπάρκεια της αποστολής τους, παρουσιάζεται κατ' αυτό τον τρόπο - δηλαδή ως κομμάτι της αφήγησης μιας συναρπαστικής μάχης και όχι ως μια συνειδητή απόφαση που εγκρίθηκε από μια τρίτη συνέλευση της Εκκλησίας του Δήμου. Ο Θουκυδίδης συγκαλύπτει την αθηναϊκή επιθετικότητα. Ακόμα και αν δεχτούμε τη λογοτεχνική εξήγηση για την αφηγηματική αυτή επιλογή, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τις επιπτώσεις της στάσης των Αθηναίων.

Η τελευταία από τις τέσσερις φανερές αιτίες του πολέμου ήταν η Ποτίδαια. Όπως είδαμε ήδη, η Ποτίδαια ήταν μια κορινθιακή αποικία στη δυτική «δαγκάνα» της καβουρόσχημης χερσονήσου της Χαλκιδικής. Ο κορινθιακός έλεγχος επί της Ποτιδαιας ήταν στενός: οι Κορίνθιοι έστελναν κάθε χρόνο άρχοντες για τη διοίκησή της, τους επιδημιουργούς (Θουκ. 1.56). (Αυτός ο θεσμός, που θυμίζει έντονα τη ρωμαϊκή διοίκηση, είχε ένα ακόμα δωρικό παράλληλο, τον *κυθηροδίκη*, τον άρχοντα που έστελνε η Σπάρτη κάθε χρόνο ως διοικητή των Κυθήρων.) Ταυτόχρονα όμως οι Ποτιδαιάτες ήταν φόρου υποτελείς σύμμαχοι των Αθηναίων. Το 433π.Χ. οι Αθηναίοι ζήτησαν επιτακτικά από τους Ποτιδαιάτες να διώξουν τους Κορίνθιους άρχοντες και να γκρεμίσουν μέρος των τειχών τους. Οι Ποτιδαιάτες αποστάτησαν και οι Κορίνθιοι τους έστειλαν βοήθεια ενώ οι Αθηναίοι έστειλαν μια στρατιωτική δύναμη να πολιορκήσει την πόλη. Έτσι Κόρινθος και Αθήνα συγκρούστηκαν για δεύτερη φορά. Άποικοί της Κόρινθου αλλά ταυτόχρονα και φόρου υποτελείς της Αθήνας, οι Ποτιδαιάτες διχάζονταν ανάμεσα στις αντιτιθέμενες αλλά εξίσου θεμιτές απαιτήσεις των δύο πόλεων· στην αφήγηση αυτού του επεισοδίου (σε αντίθεση με την Κέρκυρα και την αποστολή των είκοσι επιπλέον πλοίων) ο Θουκυδίδης δεν φαίνεται να ευνοεί καμία από τις δύο πλευρές. Όμως όπως έχουμε ήδη επισημάνει, παραλείπει να αναφέρει σε αυτό το σημείο

²¹ Crane 1996:147-61.

²² Rood 1998: 223 σημ. 72, αυτό το είδος αφηγηματικής καθυστέρησης είναι σύνθητες.

ένα γεγονός με μεγάλη σημασία: την πρόσφατη ίδρυση της Αμφίπολης, μόλις ογδόντα χιλιόμετρα μακριά από την κορινθιακή Ποτίδαια.

Σε αυτό το κεφάλαιο είδαμε ότι η ανησυχία της Κορίνθου για την αθηναϊκή επέκταση, ειδικά στη Δύση, υπήρξε ένας σημαντικός παράγοντας για το ξέσπασμα του Πελοποννησιακού Πολέμου. Είναι λοιπόν καιρός να ασχοληθούμε εκτενέστερα με την Κόρινθο και τους Κορινθίους.